

толерантного ставлення один до одного, сприяє опануванню культурного іншомовного та Інтернет-спілкування тощо.

5. Освітній процес НВК №16 доповнено діяльністю літнього мовного табору.

6. Створено умови для розвитку МКК учнів та вчителів у рамках реалізації постійнодіючого українсько-польсько-німецького проекту «З двох роби три». З 2014 року в ньому взяли участь 64 учні та 7 вчителів.

7. Проведено 2 міні-Ed Camp (не)конференції на базі НВК № 16 для освітян Запорізької області, 2017 р., 2018 р.

8. Створено «Шкільну службу порозуміння» або «Школу медіації».

Здобутки педагогічного колективу НВК №16 висвітлено в методичному журналі «Директор школи» видавництва ТОВ «Шкільний світ» №11-12, 2018 р. та представлено на IX Міжнародній виставці «Сучасні навчальні заклади – 2018» у номінації «Упровадження сучасних засобів навчання, проектів, програм і технологій для вдосконалення та підвищення ефективності освітнього процесу», Київ, 2018 р., Срібна медаль. На сучасному етапі колектив НВК №16 працює над зміцненням шкільної автономії, демократизації освітнього процесу та шкільного простору, налагодженням партнерських стосунків між шкільною та місцевою громадами, формування компетентної особистості, яка має навички життєвого проектування, високий рівень комунікативної та полікультурної компетентності, в рамках Програми підтримки освітніх реформ в Україні «Демократична школа», яка реалізується Європейським центром ім. Вергеланда у співпраці з МОН України та Радою Європи. Колектив НВК №16 отримав сертифікати, що засвідчують реалізацію шкільних проектів з метою запровадження демократичних змін у школі, участь у II етапі проекту «Найбільший урок у світі» та підтримку Глобальних цілей сталого розвитку, організацію і проведення Всесвітнього Дня Гідності тощо.

Список використаних джерел

1. Аносов І.П. Сучасний освітній процес: антропологічний аспект / Іван Павлович Аносов. – К.: Твім інтер, 2003. – 391 с.
2. Афанасьєва Л.В. Місце ціннісних орієнтацій в утвердженні життєвих пріоритетів студентської молоді / Л.В. Афанасьєва, Л.Ф. Глінська, З.О. Мігій // Постметодика. – 2002. – №7-8 (45-46). – С.15-19.
3. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.) // Освіта. – 1993. – №44-46.
4. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – К.: Освіта, 1992. – №5.
5. Костюк Г.С. Психологія / Г.С.Костюк. – К.: Рад. школа, 1968. – 571 с.
6. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХХІ столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 24 с.

УДК 316. 48: 316. 346

Пержун Володимир Васильович
Кандидат соціологічних наук, доцент

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ЕМПІРИКО-СОЦІОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ: ВИМІРИ ПОВЕДІНКОВИХ ЕФЕКТИВ ОЦІНКИ МИНУЛОГО УКРАЇНИ

У статті розглядаються проблемні питання історичного минулого, його оцінки і ставлення до нього з точки зору соціологічного мислення, історична пам'ять та її місце і роль у процесі виміру поведінкових ефектів оцінки минулого. Емпірико-соціологічний аналіз історичного минулого, історичної пам'яті мають не тільки науковий характер, але й практичний, оскільки дані процеси впливають на сучасність і ті не прості події, що відбуваються в Україні на сучасному етапі розвитку.

Ключові слова: історична пам'ять, історичне минуле, історична свідомість, поведінкові ефекти, соціологічний вимір, емпірико-соціологічні дослідження, оцінка минулого.

Актуальність проблеми. Особливістю соціології як науки, від початку свого становлення є те, що вона зверталася і продовжує звертатися до практичних прикладних проблем. Розвиток соціологічної теорії відкриває нові можливості для емпіричного вивчення соціально-історичних

проблем минулого, які мають продовження у сучасності, спонукає соціологів до науково-практичного інтересу стосовно досліджень, що охоплюють проблеми соціологічного виміру минулого, оцінки діяльності його відомих діячів, а також, яка роль у цих процесах належить історичній пам'яті. Більше того, перед українською соціологією постали актуальні питання: місце і роль історичної пам'яті для сучасності; емпіричне дослідження цінностей історичного минулого України і боротьби минулого і сучасного у символічному соціальному просторі; оцінка громадянами свого історичного минулого у різних регіонах країни і т.д. Сьогодні актуальні й на часі наступні питання: яке місце займають проблеми минулого, історичної пам'яті у розвитку сучасної соціології?; що реалізовано сучасними соціологами у цьому порівняно новому полі соціологічних знань?; які найближчі кроки розвитку і популяризації емпірико-соціологічних досліджень історичної пам'яті, виміру поведінкових ефектів оцінки і відношення до минулого України? тощо. У статті ми зробимо спробу осмислити цю науково-практичну проблему і зрозуміти її місце та значення у системі соціологічних знань.

Метою статті є аналіз ролі і значення для сучасності емпірико-соціологічних досліджень історичної пам'яті, яка допомагає осмислити поведінкові ефекти при оцінці минулого України.

Основними **завданнями** є: охарактеризувати історіографію проблеми; проаналізувати історичну пам'ять як соціальний феномен життєдіяльності суспільства; навести конкретні емпіричні дані оцінки історичного минулого України та визначити поведінкові ефекти сучасного українського суспільства стосовно ставлення до свого минулого, що має продовження у сучасності.

Рівень дослідження проблеми. Емпірико-соціологічний підхід до аналізу проблем соціально-історичного минулого характерний для досліджень мислителів, які стояли у витоків соціології як науки: О. Конта, Г. Спенсера, К. Маркса, Г. Зіммеля, Ф.Тьоніса, Е. Дюркгейма, М. Вебера та ін. Характерною у цьому відношенні є також праця Ф. Енгельса «Становище робітничого класу в Англії» (1844-1845), яка вважається однією з перших, де були використані матеріали конкретних емпіричних даних. Серед наукових пошуків на цій ниві сучасних соціологів варто назвати: Р. Арона, Т.Парсонса, П. Бурдьє, П. Штомпку, Дж. Александера, П. Коннертона, П. Нора, Ж. Тошенка, Ю. Сороку, В.Середу, І.Рушенка, М. Саппу та ін.

Виклад матеріалу. Науковий аналіз історичного минулого, історичної (соціальної) пам'яті, які мають вплив на сучасні події і явища світового, національного, регіонального тощо поступу були притаманні для праць відомих соціологів, серед яких варто згадати: Ф. Тьонніса («Спільнота і суспільство. Дослідження комунізму і соціалізму як емпіричних форм культури», 1887), Е. Дюркгейма («Правила соціологічного методу», 1895 і «Про розподіл суспільної праці», 1893); Г. Тарда («Соціальні закони», 1898); М. Вебера («Протестантська етика і дух капіталізму», 1904); Г. Зіммеля («Соціологія. Дослідження форм усупільнення», 1908 і «Проблема історичного часу», 1916); П. Сорокіна («Соціологія революції», 1923); Р. Арона («Виміри історичної свідомості», 1935); Р. Козеллека («Минуле майбутнє. Про семантику історичного часу», 1979); П. Штомпку («Соціологія соціальних змін», 1995); П. Коннертона («Як суспільства пам'ятають», 1999); П. Нора («Теперішнє, нація, пам'ять», 2011) та ін. Вони, кожний свого часу, підкреслювали, що звернення до проблем минулого і пам'яті розширює можливості та важелі самої соціологічної науки, поглиблює розуміння соціальних процесів як минулого, так і сучасності.

Сьогодні і в українській соціологічній науці все більше з'являється праць, де використовуються емпіричні дослідження минулого, його оцінка, розв'язуються завдання виміру історичної пам'яті, історичної свідомості, приділяється увага регіональним проблемам ставлення до історичного минулого тощо. Так, варто згадати деякі наукові публікації з даної тематики – П. Кравченка («Історична пам'ять як інтеграція реальності та знання»), В. Балушка («Чи має Україна державно-політичну традицію?»), І. Попової («Уявлення про сучасне, минуле і майбутнє як переживання соціального часу»), Л. Нагорної («Історична пам'ять: теорії, дискусії, рефлексії»), Ю. Сороки («Ставлення до минулого»), О. Симончук («Класова свідомість: досвід порівняльного емпіричного вивчення»), І. Рушенко («Російсько-українська гібридна війна: погляд соціолога»), В. Пержуна («Сучасність минулого: соціологічний дискурс»; «Історична свідомість студентської

молоді у сучасній Україні: особливості, тенденції розвитку, технологізація формування – аналіз проблеми з погляду історичної соціології») та ін.

Звідси постають сучасні виклики і завдання, які має вирішувати українська соціологія, коли необхідні дослідження новітніх тенденцій, що зароджуються й набувають характерних рис в українському суспільстві, але своїми коріннями відходять в історичне минуле, яке об'єктивно зберігається у пам'яті народу.

Більше того, історичне минуле варто не тільки вивчати, але й вчитися не повторювати гірких помилок, оскільки це призводить до дуже болючих наслідків. Соціальний поступ має тенденцію повторюваності, хочемо ми цього чи ні. Якщо взяти історію української державності, то приходять на думку наступні події як більш віддаленішого, так і недалекого минулого, що мають продовження у подіях і процесах сьогодення та досить пов'язані із сучасністю: поневолення більшої частини України царською Росією як важкий наслідок національно-визвольної боротьби українців під проводом Б.Хмельницького; національно-визвольні потуги 1917 – 1920 років, що були спрямовані на досягнення незалежності закінчуються поразкою з причин бездіяльності Центральної Ради і відсутністю єдності національних сил; Друга світова війна і участь у ній України, національно-визвольний рух ОУН УПА у Західній Україні до початку 60-х років ХХ століття; Україна у складі СРСР і соціокультурний розвиток її регіонів; негативні наслідки Помаранчевої революції 2004 року через боротьбу за владу політичних конкурентів; втрата Криму як цілісної території України; нарешті події Євромайдану і російсько-українська війна на Донбасі. Звідси постають такі питання:

- 1) які історичні та соціально-політичні причини і наслідки цього?;
- 2) чому збільшується недовіра великої частини українського суспільства до влади?;
- 3) як має формуватися колективна історична свідомість, історична пам'ять українського суспільства на основі єдиної історії?;
- 4) які питання історичного минулого та його прояви у сучасності заслуговують на серйозні дослідження соціологів, істориків, філософів, культурологів, політологів?;
- 5) чому існують і кому вигідні регіональні відмінності у ставленні та оцінці історичного минулого?;
- 6) які мають бути шляхи виходу і кроки сучасної української влади з гібридної війни до якої роками готувалася і розпочала Росія?;
- 7) чому влада не баче чи не хоче бачити і реально вирішувати болючі проблеми українського суспільства, проводити ефективні соціально-економічні, політичні та освітньо-культурні реформи?

Ось перелік неповних проблем, які має досліджувати історична соціологія, до того ж певні доробки як у західній, так і українській соціології мають місце.

Сучасний інтерес соціологів до цього досліджуваного поля стає якісно іншим, але необхідно зауважити, що коріння інтересу соціологів до історичного минулого, історичної пам'яті, феномену «повернення до пам'яті» відходять у минуле (1925 рік), коли побачила світ праця учня Е. Дюркгейма Моріса Хальбвакса «Соціальні рамки пам'яті». Дещо пізніше до даної проблематики звертались К.Мангейм і Ж.Гурвіч аналізуючи питання свідомості і знання; М.Шелер вивчаючи спадкоємність поколінь; Е.Шилз і Ю.Левада досліджуючи традиції як соціальне явище та ін. Крім цього, запроваджуються нові терміни і поняття. Так, введений у науковий вжиток М.Хальбваксом термін «колективна пам'ять» доповнюють зараз словом мнемоісторія (від грецького мнемоніка – те що запам'ятовується). Даний термін «... на відміну від самої історії визначає не минуле як таке, а тільки минуле, котре згадується» [4]. Сьогодні також все більшого розповсюдження набувають нові поняття, як то: «технологізація формування історичної свідомості», «соціальні дослідження пам'яті», «історична свідомість як об'єкт соціального управління», «історична пам'ять і національна самосвідомість», «соціально-історичне мислення», «минуле, яке згадується», «історична пам'ять: боротьба символів» та інші говорять про націленість вчених виявляти і трактувати пам'ять як колективне соціальне явище, свого роду соціальний факт, який має досліджуватися історичною соціологією.

Науково-теоретична і практична проблема історичної пам'яті й боротьби символів історичного минулого в Україні досить актуальна і проявляється, перш за все, у колективних уявленнях про діяльність та оцінку відомих постатей минулого з якими пов'язують ту чи іншу історичну епоху. Утвердження думки про єдине минуле своєї держави і нації, яке солідарно визнається та усвідомлюється переважною більшістю суспільства є основою для становлення зрілої політичної нації. Про це говорили і писали відомі дослідники цієї проблематики на Заході та в Україні як недалекого минулого, так і сучасності – О. Бочковський, Я. Грицак, Р. Козеллек, А. Колодій, П. Коннертон, В. Липинський, О. Мотиль, П. Нора, М. Попович, М. Михальченко, І. Рущенко, В. Серета, Ю. Сорока, Е. Сміт, Ч. Тіллі, М. Хальбвас та ін.

Сучасне українське суспільство характерне тим, що в ньому протягом багатьох років відбувалися і продовжують відбуватися дестабілізаційні суспільні процеси (як внутрішні, так і зовнішні), які породженні історичним минулим; вони часто переростають у кризу відносин у соціальній, політичній, економічній, культурній сферах життєдіяльності суспільства і держави. Це відбувається на формуванні сучасних тенденцій історичної свідомості, історичної пам'яті, які привнесли чимало нового як позитивного, так і негативного у суспільне життя країни, зокрема ставлення і оцінка історичного минулого у регіональному вимірі. Більше того, останнім часом (особливо період президентства В. Януковича) важливим аспектом всіх цих процесів є так званий «російський вплив» або реакція окремих сегментів українського суспільства на так зване «спільне» історичне минуле України і Росії, що призводить до «жахливого і небажаного», коли українське суспільство, перш за все на Сході та Півдні, виявляється «інтерпретаційною аудиторією і реципієнтом російського досвіду, зокрема тих процесів зміни ставлення до минулого, передовсім – радянського. Тут центральним елементом змісту стає ідеалізація радянського, а конструювальним принципом – соціальне спрощення, репродукція шляхом витиснення пам'яті про зміни, цінність порядку і стабільності», – вірно зауважує харківська соціологиня Ю. Сорока [2, с. 57-58].

Наведемо таблицю рівня визнання національними героями історичних постатей за регіонами в Україні станом на 2009 рік (можливо, що ці дані сьогодні дещо змінилися, але тенденція загалом залишається) [1, с. 279].

Таблиця 1

Рівень визнання героями за регіонами України, %

Історичні постаті	Масив, N = 3057	Центр, N = 961	Південь, N = 460	Схід, N = 1170	Захід, N = 456
Богдан Хмельницький	79,2	79,0	77,8	76,5	88,8
Іван Мазепа	56,8	60,5	53,3	49,0	73,7
Симон Петлюра	31,0	35,5	26,7	20,8	53,5
Степан Бандера	30,9	34,2	20,0	17,8	68,7
Володимир Ленін	26,0	22,8	26,7	34,8	9,7
Йосип Сталін	13,4	10,7	12,2	19,5	4,4

Найпомітніші відмінності в оцінках героїв минулого у Східному і Західному регіонах України. В оцінюванні історичних постатей ХХ століття (С. Бандери, С. Петлюри, В. Леніна, Й. Сталіна) симпатії респондентів на боці радянських – у Східному регіоні та українських – у Західному регіоні. Підкреслимо, що підтримка С. Бандери і С. Петлюри у Східному регіоні більш як удвічі перевищує підтримку В. Леніна та Й. Сталіна у Західному. Звідси можна стверджувати, що регіональні розподіли симпатій та оцінок українських і радянських історичних постатей ХХ століття підтверджують уже перетворені на стереотипи уявлення щодо прорадянських орієнтацій Східного регіону і проукраїнських – Західного. Однак у ставленні до постатей Б. Хмельницького та І. Мазепа, що репрезентують персонажі віддаленішого історичного минулого України, регіональні відмінності виражено значно слабше. Більше того, вони очолюють ієрархію

популярності історичних героїв у всіх регіонах. На це звертає увагу у своїй статті «Ставлення до минулого» вище згадана Юлія Сорока [2].

Отже, потрібно зауважити, що колективні погляди й осмислення в історичній пам'яті українського суспільства про символи минулого є недостатньо сформованими і відображають різноманітні думки (інколи прямо протилежні) на рівні суспільної свідомості. Історична свідомість, історична пам'ять громадян України містить у собі водночас декілька різних моделей знань, уподобань і уявлень про події та постаті минулого, головними з яких є, умовно кажучи, «національне» і «пострадянське». Цей дуалізм поглядів на історичну спадщину є суттєвим дезінтегруючим чинником, джерелом соціально-політичного напруження в суспільстві, яким активно користуються в ідеологічній та політичній боротьбі представники окремих партій і рухів. Необхідно зрозуміти, що проблеми, які сьогодні виявилися в Україні мають глибокі соціально-історичні коріння, де знаходяться відповіді на доленосні питання: чому існує неоднозначне ставлення до історичного минулого на Сході і Заході країни, прямопротилежна оцінка відомих постатей минулого і хто несе за це відповідальність?; коли виявилися і проявилися різні соціальні, політичні, культурні й національні цінності та інтереси регіонів України?; яке сучасне бачення шляхів виходу з кризи українського суспільства різноманітними політичними силами і громадськими організаціями?; чи можливе громадянське суспільство в умовах воєнних дій? і т.д. Все це призвело до того, що в українському суспільстві існує декілька суспільств, а в українській нації декілька націй зі своїми політичними поглядами, оцінками, діями, свідомістю, пам'яттю, ставленням до історичного минулого тощо. Проблема розколу українського суспільства лежить у площині історичного минулого. Якщо для одних членів українського суспільства та чи інша історична подія, постать, символ є позитивною, то для інших вона негативна і навпаки. Знайти мотиви соціокультурного та політичного порозуміння історичного минулого, яке є спільним для всього українського суспільства – це шлях до консолідації і об'єднання, формування єдиної політичної нації.

Таким чином, фіксація на рівні суспільної свідомості «місць пам'яті», «повернення до пам'яті» на етапі національно-державної консолідації громадян України процес достатньо довготривалий. Він має пройти складний період «... розриву між пам'яттю людей та історією, якої нас навчали довгі роки. Необхідна так звана «полоса історії» (проходження деякого соціально-історичного часу. – Авт.) для мінімізації негативних наслідків політики пам'яті минулого і осмислення суспільством сучасних реалій» [1, с. 280-281]. Сьогодні необхідно зрозуміти, що з точки зору державної політики даний процес жодним чином не може бути зведений лише до офіційної репрезентації тих чи інших подій та постатей української історії, разових заходів вшанування їхньої пам'яті, оскільки історична свідомість, історична пам'ять відображається і практично реалізовується у конкретному соціальному (у такому значенні символічному) просторі, який формують пам'ятники, меморіали, топоніми, державні свята тощо. У статті ми не будемо наголошувати, що в Україні продовжує існувати і реально «тяжити і діяти» на поведінку людей значна кількість телевізійних програм, пам'ятників, вулиць, меморіалів, різноманітних заходів, які представляють не тільки радянський історичний період, а й період російської імперії оскільки про це говориться часто і написано багато. Добре це чи погано визначати українському суспільству як на Заході, так і на Сході. Бажано щоб це визначення було об'єктивним і незалежним від зовнішнього впливу. Проте, хочемо зауважити, що всі вони є для одних громадян свідомим, а для інших підсвідомим нагадуванням символів радянського (російського) минулого, що слугує колективним спогадам і безпосередньо впливає на формування історичної свідомості, національної пам'яті чи безпам'ятства громадян держави. Зрозуміло, що історія (у широкому значенні) тяжіє над суспільством. На заході країни свої герої, – на сході свої, але це не повинно бути основним чинником непорозуміння, оскільки переважна більшість українського суспільства (особливо молоді за якою майбутнє) переконані у єдності та унітарності України як незалежної, самостійної, цивілізованої держави.

Разом з тим, дуже важливо усвідомити, що історична пам'ять про минуле не повинна заважати сучасному. Народом і націям, суспільствам, окремо взятим людям є про що і потрібно пам'ятати, але, разом з тим, існує необхідність дещо забути. У цьому плані характерним є

дослідження американських вчених про «мистецтво забуття» [3]. Дана проблема носить не тільки науковий, але й ідеологічний та політичний характер, для яких важливі дослідження пам'яті – історичної, соціальної, колективної; реальна підтримка на рівні державної влади вирішення назрілих проблем символів історичного минулого; удосконалення освітніх і культурних програм у системі навчання; підтримка різноманітних товариств, організацій і об'єднань, які працюють у лоні збереження традицій і спадщини національної культури тощо.

Висновки. Науково-теоретичні питання та емпіричні дослідження пам'яті, боротьби символів, історичної свідомості набувають статусу соціальної, державної важливості. Дискурс політики пам'яті, забуття окремих історичних подій і діячів минулого, яких необхідно і варто забути, «відкриття» і шану новим героям сучасності, але ні в якому випадку не «поклоніння» їм, соціальне управління пам'яттю і свідомістю мають бути у центрі уваги агентів сфер науки та ідеології, практикуватися політиками, людьми мистецтва, громадськими діячами. Це вимога часу, нехтувати якою не можна, оскільки вона реально допоможе у прийнятті зважених соціально-політичних рішень для зняття гострих і болючих проблем сучасного українського суспільства. Соціологи мають аналізувати специфіку і прийоми вироблення та проведення «політики пам'яті», формування історичної свідомості громадян в епоху, коли проблеми історичної пам'яті стали ключовими для культури (у першу чергу політичної культури, а звідси і для політики загалом) країни і соціокультурної складової громадянськості. У цьому значенні дослідження в галузі історичної соціології будуть виявляти нові соціальні, політичні, національні проблеми сучасної людської спільноти.

Проблематика залишається відкритою для дискусій, оскільки соціологічна думка не стоїть на місці, вона розвивається, удосконалюється, поповнюється новими ідеями і напрямками. Історична соціологія має право на автономне існування як галузева соціологія у межах соціологічного знання, оскільки досліджує тільки її характерні соціально-історичні процеси, трансформації, системи та ідеології, що впливають на суспільно-історичний поступ людства. Яскравим прикладом, який своїми коріннями відходить у минуле, такого бачення подальшого розвитку історичної соціології, її викликом є дослідження проблем «народів без історії», які опинилися перед важким завданням входження у глобальні співтовариства, визнання їх сучасним світом. Для української історичної соціології тематика «пробудження нації», «повернення до пам'яті», утвердження дієвого громадянського суспільства, становлення єдиної політичної нації сьогодні також вкрай актуальна.

Список використаних джерел

1. Пержун В. «Повернення до пам'яті»: сучасні виклики для історичної соціології / Володимир Пержун // Актуальні проблеми розвитку сучасної соціології. Матеріали Міжнародної Відео-конференції 25 вересня 2015 року. – Чернівці: ЧНУ, 2015. – С. 112-119.
2. Сорока Ю. Ставлення до минулого / Юлія Сорока // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 2. – С. 47-66.
3. Assman J. Moses the Egyptian: The Memory of Egypt in Western Monotheism. Cambridge, Mass 1997.
4. Forty A., Kuhler S. (eds). The Art of Forgetting. Oxford – New York: Berg, 1999.

УДК 378

Демченко Діна Ісхаківна

Кандидат педагогічних наук, доцент

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЮРИСТА

У статті досліджується компетентнісний підхід до професійної підготовки майбутнього юриста, як важливий шлях модернізації освітньої сфери і визначаються серед пріоритетних. Мета використання іноземної мови в процесі професійної підготовки майбутніх представників юридичної професії полягає в тому, щоб допомогти студентові стати «дієздатним з іноземної мови за фахом». Під мовною дієздатністю за фахом науковці розуміють «здатність людини, яка навчається, одержувати відповідну інформацію іншою